

Enaforsholms Fjällträdgård

Kjell Lundquist

KUNGL. SKOGS- OCH LANTRUKSAKADEMIEN

Enaforsholms Fjällträdgård

Trädgård och trädgårdsodling har gamla anor på Enaforsholm, åtminstone i ett svenskt historiskt fjällperspektiv. Platsen bakom Stora Huset har odlats för trädgårdsändamål i upp mot 130 år. Dess spännande historia kan delas in i sex olika skeden, och i lika många förvaltarskap och inriktningar.

Den första trädgården (cirka 1879–1898) är först belagd på laga skifteskartan från 1885–1888 och benämndes då "kryddgård". Den lades troligen ut på tidigare betesmark, möjligen anlagd ängsmark, under paret Maria och Jens Sivertsen Stensaas första tid på Enaforsholm i slutet av 1870-talet. År 1871 köpte Stensaas de första avverkningsrätterna av skog på några fastigheter i området av

bönderna i Handöl. Några år senare förvärvade de själva mark i området och 1877 ägde de hela Enaforsholm. De lät bygga ett sågverk vid Lillån och flyttade 1879 permanent till Holmen, i god tid inför järnvägens, den jämtländska tvärbanans, invigning 1882. På Enaforsholm öppnade de en lanthandel, i nuvarande Akademiflygeln, och drev också både en godshantering i egen firma och viss

*Blågull (*Polemonium caeruleum*) och gullstake (*Helenium hoopesi*) i Enaforsholms försöksträdgård med Storsnasen i fonden.*

pensionatsverksamhet för tidiga fjällturister. Möjligen bedrevs det redan då en odling av bär, grönsaker och kryddväxter, både till husbehov och till försäljning, i trädgården (cirka 28 meter bred, 18 meter djup och 530 kvadratmeter stor).

Denandraträdgården (1900–1908) är i form och innehåll lik den första, men troligen både lite mer innehållsrik och något mer intensivt odlad. Makarna Stensaas dog

båda 1898. Ett konsortium bestående av sju personer, med initiativtagaren Olaf Pedersen i spetsen, tog över Enaforholm och bildade Enafors Aktiebolag år 1900, med en inriktning mot jordbruk, pensionatsverksamhet, färjetrafik, trävaruhantering och

Bistorta officinalis 'Superba'.

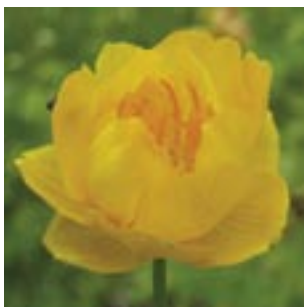
(koppar)gruvdrift. Jordbruksarrendator blev Erik Nilsson. Pensionatet drevs av en källarmästare S. Lönnborg under namnet "Enaforholms sanatorium" och lovordades av STF för sitt höga och vackra läge. Möjligen svarade källarmästare Lönnborg själv för odlingarna under de första åren för pensionatets räkning. Kanske nöp sedermera "fröken Backman" lite kryddor, bröt rabarberstjälkar och plockade vinbär ur trädgården för sin egen och några

gästers räkning under somrarna 1907–1908. Då hade emellertid sanatorieverksamheten redan avstannat och rummen hyrdes istället ut till vanliga fjällturister. Någon egentlig mathållning ägde heller inte längre rum för anläggningens gäster.

Enaforholm våren 1899 (troligen). Trädgårdsanläggningarna skymtar bakom huvudbyggnaden.

Den tredje trädgården (1909–1940) kännerviådetillväl, be- lagd genom ett tiotal fotogra- fier, och samtidigt förvånans- värt lite om. Det är apoteka- rens, grosshandlarens, Kungl. Skogs- och Lantbruksakade- miens stordonators, Alexan- der Wilhelm Bergsten (1855– 1937), egen trädgård, i form och utsträckning överlagran- de de föregående. Bergsten själv var dock inte i första hand någon tradi- tionell trädgårdsmästare, han var snarare en slags landskaplig arkitekt, men med sinne både för den enskilda och läkande växten och för den nyttiga jordbruksproduktionen, inte minst potatis. I den egenskapen iscen- sätter han hela sin egendom efter tidens smak, sitt eget sinne och med beaktande av platsens naturliga och mycket speciella förutsättningar. På Enaforsholm organise-

Trollius x cultorum.

rar Bergsten estetiskt egen- domens olika nyttigheter. Helheten blir större än de enskilda delarna. Bergsten blir därmed mer av en este- tisk trädgårdsorganisatör än en praktisk trädgårdsodlare. Kanske blev trädgården bak- om Stora Huset istället Berg- stens hushållsföreståndarin- na och personliga sekreterare Maria Lindströms (1871–1940)

speciella ansvar och experimentarium. Är det därför vi vet så lite om den? Vi har be- lägg för vinbärsbuskar och frodiga köks- och kryddväxtodlingar. Men vad hände egentli- gen mer bakom huset?

Den fjärde trädgården (1947–cirka 1956) på Enaforsholm skiljer sig i allt väsentligt från de föregående, både till syfte och ifråga om storlek och innehåll. Enafor-

Alexander Wilhelm Bergsten med häst och vagn i trädgården.

holm har efter A.W. Bergstens och Maria Lindströms frånfällan som donation till fallit Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Efter kriget, 1946, kommer för första gången "Enaforsholms räddare", akademiledamoten professor Gunnar Torstensson (1895–1997) till Enaforsholm. Den legendariske trädgårds-experten Sven Gréen (1905–1990) ges ansvaret för trädgårdens iordningställande, det skall anläggas en ny "observationsträdgård". Under 1948 planteras också ett "försöksfält för trädgårdsväxter" inom den befintliga trädgårdens gränser, vilka markeras med en häck av sibirisk ärtbuske (*Caragana arborescens*). Trädgården förvandlas från en nyttig köks-trädgård till ett slags akademiförsöksträdgård. På en skiss med växtförteckning från

Filipendula ulmaria 'Plena'. 1951.

1949 framgår försöksivern – se boken *A. W. Bergsten – om personen, stiftelsen och fjäll-egendom* (KSLA SOLMED nr 36, 2005). Det handlar om ett 25-tal olika fruktträd och bärbuskar, ett 60-tal olika prydnadsbuskar och ett hundratal olika perenner. Därtill kom jordgubbar, annueller och köksväxter. "Beträffande fruktträden kan konstateras

ett fullständigt misslyckande", meddelade Gréen. Utfallet av försöksodlingarna av perenner (93 stycken) och prydnadsbuskar (61 stycken) var dock ett annat och mycket positivt. Det känner vi genom en omsorgsfull redovisning i *Stora Trädgårdsboken* (1957). Cirka 17 olika perenner och 15 olika prydnadsbuskar med ursprung i Gréens planteringar påträffas fortfarande i trädgården idag.

Enaforsholms försöksträdgård 1951. Fylldblommigt älggräs, trädgårriddarsporre, fylldblommig vitpytta med flera växter.

Den femte trädgården (cirka 1956–1990) utgör en utveckling av den föregående. I början–mitten av 1950-talet övertogs ansvaret av professor Börje Lövkvist (1919–1994) på Alnarp, som sedan decenniets början knutits och knutit sig till flera olika forsknings- och undervisningsaktiviteter rörande klimat, ekologi, vegetation och hårdighet i västra Jämtland, delvis med ett stöd från KSLA. År 1965 preciserades detta: "Undersökning över tillväxt, blomning och förvedning hos hortikulturellt material och vildväxande från speciella utländska områden i jämförelse med svenskt vildmaterial från selektionsområden med kända klimatologiska och meteorologiska data." Under 1950-talet utvidgades trädgården till mer än dubbel storlek (vilket är lika med dagens utsträckning). Ett av de

Professor Börje Lövkvist.

främsta syftena med trädgården var att studera hur växterna reagerade på låga temperaturer, det vill säga nattfroster, under vegetationsperioden, och vilka system för fryspunktsnedsättning som då aktiverades. Inget dygn på året är nämligen garanterat frostfritt på Enaforsholm. Lövkvist intresserade sig även för den längre blomningstiden

hos sterila hybrider (ofta dubbelblommade växter), och för olika fjällväxters upptagning av tungmetaller, liksom växternas indikation på metaller i marken. Börje Lövkvists olika försök på och runt Enaforsholm kvarstår att sammanfatta och redovisa.

Den sjätte trädgården (1991–) utgörs av dagens trädgård på Enaforsholm. 1991 övertogs ansvaret för trädgårdens skötsel och

Bergklint (Centaurea montana), odlad av Sven Gréen och kvar i trädgården än idag.

utveckling av landskapsarkitekt Kjell Lundquist (1955–) vid SLU, Alnarp. Det långsiktiga målet är att utveckla trädgården till Sveriges rikaste sortimentsträdgård för växtzon 8, med gestaltungsambitioner, men också att möjliggöra en viss fortsatt försöksverksamhet. I trädgården har under senare tid bland annat genomförts ett

Trädgårdsmästare Sara Furenbed.

försök med vårblomande lökväxter. Ett pågående observationsförsök med nya prydnadsbuskar från Öjebyn/Röbäcksdalen, SLU, planterades i trädgården 1993. Att vidareföra arvet från fem tidigare och skilda trädgårdar – syften, utseende, växtmaterial – och dessutom ha utvecklingsambitioner är inte lätt. Resultatet har blivit någon sorts kompromiss vilken är föremål för en ständig omprövning. Det praktiska arbetet i trädgår-

den utförs av studerande vid framförallt hortonom- och landskapsarkitektprogrammen på Alnarp, i treårsåtgången, och vid tre–fyra tillfällen under sommaren. Hittills har tolv trädgårdsmästare skolats i Enaforsholms trädgård och också gett den sina omsorger. Trädgården innehåller idag cirka 75 olika slags träd och buskar och mer

än 170 olika slags perenner. Trädgården och dess historia presenteras utförligt i Bergstenboken (2005).

I Enaforsholms Fjällträdgård uppdateras löpande en Plan med växtförteckning och i en brevlåda på plats kan också den mest aktuella Växtförteckningen hämtas. Denna växtförteckning och andra trädgårdspublikationer är också tillgängliga för nedladdning via KSLAs hemsida, www.ksla.se.

Demonstration i trädgården under Enaforsholmskursen 2004.

Välkommen till och ut i Enaforsholms Fjällträdgård!

Enaforsholms Fjällträdgård

Enaforsholm 289 • 830 15 Duved

tel 0647-730 26 • mobil 070-527 30 26 • fax 0647-730 36

enaforsholm@ksla.se • www.ksla.enaforsholm.htm

Foton

Framsida – Kjell Lundquist. Strålöga (Telekia speciosa) från centrala och sydöstra Europa, sydvästra Asien och Kaukasus började odlas och bli populär i de nordiska länderna under det sena 1800-talet, ungefär samtidigt med Enaforsholms etablering.

Sid 2, sid 6 övre, sid 7 övre – Kjell Lundquist

Sid 3 övre, sid 4 övre, sid 6 nedre, sid 7 nedre – Staffan Dablén

Sid 3 nedre – A. Olsson, originalet hos Länsmuséet i Östersund

Sid 4 nedre – okänd fotograf, KSLAs arkiv

Sid 5 – privata foton

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIEN

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA) är en mötesplats för den gröna sektorn. Akademien är en fri och oberoende nätverksorganisation som arbetar med frågor om jordbruk, trädgårdsbruk, livsmedel, skog och skogsprodukter, fiske, jakt och vattenbruk, miljö och naturresurser samt skogs- och lantbruks-historia. Vi arbetar med frågor som berör alla och som intresserar många!